

MÜASİR DÜNYA SİYASƏTİNİN SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

UOT 327; 930.22

<https://doi.org/10.30546/3006-0346.2025.3.87.534>

TƏBRİZƏ BAĞIROVA

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Beynəlxalq
münasibətlər kafedrasının müəllimi, doktorant

tabrizabaghirova@ndu.edu.az

tabrizabaghirova@gmail.com

ORCID: 0009-0009-7451-4649

Giriş

1648-ci ildə Vestfaliya müqaviləsinə qədər beynəlxalq sistemdə bu gün anlaşılan müstəqil suveren dövlətlər yox idi. Bu müqavilə Otuzillik Mühəribəyə son qoydu və Müqəddəs Roma İmperiyasının dini-siyasi üstünlüyünü dağıtdı, müasir suveren dövlətlərin yüksəlişinə səbəb oldu. Bununla orta əsrlərdən müasir beynəlxalq sistemə keçidin əsası qoyuldu, dövlət suverenliyi və xalq hakimiyyəti anlayışları ortaya çıxdı. XVII əsrin ikinci yarısından XX əsrin ortalarına qədər qlobal siyasət İngiltərə, Fransa, Prussiya/Almaniya, Avstriya-Macaristan və Rusiya da daxil olmaqla bir neçə əsas Avropa dövləti arasında güc balansı ilə idarə olunurdu. Bu çoxqütblü sistem hər hansı bir gücün hökmanlığının qarşısını almaq üçün ittifaqların dəyişməsinə əsaslanırdı. II Dünya müharibəsi zamanı nasist Almaniya və Yaponiya İmperiyası hegemonluğa can atdılar, lakin İngiltərə, Sovet İttifaqı və ABŞ-in birləşdiyi ittifaq tərəfindən müqavimətlə qarşılaşdılar (Dickson, 2019, s.231). II Dünya müharibəsi Avropanın beynəlxalq siyasətin mərkəzi kimi tənəzzülünə səbəb oldu və Avropanın rəhbərlik etdiyi çoxqütblü nizama son qoydu. Onun yerində qlobal supergüclərə çevrilən ABŞ və SSRİ-nin hakim olduğu bipolyar sistem yarandı. Bu yeni nizam ideoloji və strateji rəqabət - kapitalist demokratiyası və kommunist avtoritarizmi ilə müəyyən edilən "soyuq müharibə"yə gətirib çıxardı. Bəziləri ideologiyanın mərkəzi olduğunu iddia etsə də, digərləri "soyuq müharibə"nin qlobal tarazlığı qorumağa yönəlmiş struktur güc dinamikası ilə idarə olunduğuna inanır. Silahlanma yarışını və nüvə müharibəsinin qarşısının alınması cəhdləri gərgin beynəlxalq mühit formalaşdırdı. Bundan əlavə, fəvqəldövlətlər arasındakı münaqişə Üçüncü Dünyaya yayılaraq Əfqanıstan, Koreya və Vyetnam kimi ölkələri daha geniş geosiyasi mübarizədə əsas döyüş meydanlarına çevirdi. Bu ikiqütblü dövr Berlin divarının yıxılmasına qədər davam etdi, Berlin divarının yıxılması "soyuq müharibə"nin sona çatdığını göstərən hadisə olaraq tarixə keçdi (Dickson, 2019, s.233).

Çoxqütblülük və Güclərin Dəyişən Balansları

Müasir dünya siyasətinin əsas müəyyənedici xüsusiyyətlərindən biri "soyuq müharibə"dən sonra ABŞ-nin hakim olduğu birqütblü sistemdən daha çoxqütblü qlobal nizama keçiddir. Bu formalaşmaqda olan strukturda bir neçə dövlət və regional bloklar, xüsusilə də Çin, Hindistan və Avropa Birliyi, hər biri müxtəlif dərəcədə iqtisadi, siyasi və hərbi təsirə malik olmaqla, beynəlxalq səhnədə əhəmiyyətli aktorlar kimi özünü təsdiq edir.

Çinin yüksəlişi bu dəyişikliyin bəlkə də ən parlaq nümunəsidir. Son bir neçə onillikdə Çin dünyanın ikinci ən böyük iqtisadiyyatına çevrildi və hərbi imkanlarını və diplomatik imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirdi. "Bir Kəmər və Bir Yol" (BRI) kimi təşəbbüslər Çinin öz təsirini Asiya, Afrika və Avropada genişləndirmək üçün strateji səylərini nümayiş etdirir, tez-tez Qərbin rəhbərlik etdiyi ənənəvi institutlara və normalara meydan oxuyur. 2012-ci ildə Xi Jinping Çinin lideri kimi ilk günlərində, ÇXR-in gələcək istiqaməti ilə bağlı vizyonu olaraq "Çin arzusu"nu təklif edərkən bu narahatlığa toxundu. Xi-nin "Çin arzusu" "Çin millətinin böyük canlanması" üçündür ki, onun daha sonra izah etdiyi kimi, "zəngin və qüdrətli bir ölkəyə nail olmaq, millətin canlanması və xalqın xoşbəxtliyi" deməkdir. (Callahan, 2015, s.2). Eynilə, Hindistan təkcə demoqrafik və iqtisadi artımına görə deyil, həm də BRICS və Dördtərəfli Təhlükəsizlik Dialoqu (Quad) kimi regional və qlobal forumlarda artan iştirakı səbəbindən əsas oyunçu kimi meydana çıxdı. Avropa İttifaqı, Brexit və siyasi parçalanma kimi daxili problemlərə baxmayaraq, qlobal məsələlərdə kritik aktor olmaqda davam edir. Onun tənzimləmə gücü, iqtisadi çəkisi və diplomatik təşəbbüsləri onu xüsusilə çoxtərəfliliyi və insan hüquqlarının təşviqi sahəsində sabitləşdirici qüvvə kimi mərkəzə yerləşdirir. Bu yeni güc mərkəzlərinin ortaya çıxması daha mürəkkəb və dinamik beynəlxalq sistemə töhfə verməklə yanaşı, elə qarşılıqlı münasibət yaradır ki, heç bir dövlət birtərəfli qaydada nəticələri diktə edə

bilməz. Gücün bu şəkildə yenidən bölüşdürülməsi ABŞ-nin birqütblü hökumranlığının nisbi azalmasına gətirib çıxardı. ABŞ hərbi və iqtisadi fəvqəldövlət olaraq qalmasına baxmayaraq, onun global məsələləri mübahisəsiz formalaşdırmaq qabiliyyəti azalıb. Beynəlxalq müqavilələrdən (məsələn, Paris İqlim Sazişi, İran Nüvə Sazişindən) çıxma kimi hadisələr və qeyri-ardıcıl xarici siyasət mövqeləri onun global etibarını zəiflətdi və digər aktorların beynəlxalq norma və qaydalara təsir imkanlarının önünü açdı (Walt, 2018).

Birqütblükdən çoxqütblülüyə doğru keçidin nəticələri dərin qatlarda hiss edilməkdədir. Bir tərəfdən, bu, global idarəçilikdə daha çox plüralizm və inklüzivliyə gətirib çıxara bilər. Digər tərəfdən, bu, rəqabətin artması, maraqların uyğunsuzluğu və diplomatik parçalanma ilə nəticələnmə bilər. Mübahisəsiz tək hegemon stabilizatorun olmaması səbəbindən regional gərginliyin artması riski, xüsusən yüksələn güclər Cənubi Çin dənizi, Şərqi Avropa və ya Hind-Sakit Okean, Yaxın Şərq və s. kimi mübahisəli ərazilərdə daha real görünür. Buna görə də, çoxqütblü dünyada beynəlxalq sabitliyin qorunması diplomatiya, çoxtərəflilik və əməkdaşlıq kimi təhlükəsizlik mexanizmlərinə yenidən diqqət yetirməsi kimi məsələləri gündəmə gətirir.

Qeyri-dövlət aktorlarının yüksəlişi

Müasir dünya siyasətində qeyri-dövlət aktorları güc, suverenlik və idarəçiliklə bağlı ənənəvi anlayışları yenidən formalaşdıraraq görünməmiş nüfuz qazanıblar. Bu aktorlar – transmilli korporasiyalardan və qeyri-hökumət təşkilatlarından tutmuş terrorçu qruplara və beynəlxalq institutlara qədər geniş arealı əhatə edir. Bu aktorlar həm daxili, həm də beynəlxalq məsələlərdə mühüm rol oynamaqla yanaşı, çox vaxt konkret sahələrdə dövlət aktorları ilə rəqabət aparır və ya hətta onları üstələməyi bacarırlar.

Çoxmillətli korporasiyalar (Multinational corporations - MNC) global arenada ən güclü qeyri-dövlət aktorları sırasındadır. Böyük maliyyə resursları, texnoloji imkanlara malik, transmilli əməliyyatlar həyata keçirən Amazon, Apple və ExxonMobil kimi korporasiyalar sərhədləri aşan iqtisadi siyasətə, əmək standartlarına və ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına əhəmiyyətli təsir göstərir. Onların kapitalın yerini dəyişdirmə gücü, hökumətləri lobbiləmək və istehlakçı davranışını formalaşdırmaq qa-

biliyyəti onlara milli iqtisadiyyatlara və global təchizat zəncirlərinə eyni dərəcədə təsir göstərməyə imkan verir (Scherer & Palazzo, 2011, s. 10). Bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə çoxmillətli korporasiyalar investisiya gücləri vasitəsilə dövlət siyasəti üzərində təsir imkanlarına malikdir və dövlətin inkişaf gündəmlərini müstəqil şəkildə istiqamətləndirmək qabiliyyətinə meydan oxuyur. Eynilə, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) beynəlxalq inkişaf, humanitar yardım və insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində əsas oyunçulara çevrilib. Sərhədsiz Həkimlər və Amnesty International kimi təşkilatlar tez-tez münaqişə zonalarında və ya kövrək dövlətlərdə fəaliyyət göstərir. QHT-lər həmçinin lobbicilik, maarifləndirmə kampaniyaları və global idarəetmə strukturlarına ekspert töhfəsi göstərərək dövlətlərin daxili və xarici siyasətinə təsir göstərə bilirlər. Bunun əksinə, terrorçu qrupların və transmilli cinayətkar təşkilatların artması qeyri-dövlət təsirinin daha qaranlıq tərəfini göstərir. İŞİD və ya Əl-Qaidə kimi qruplar asimmetrik müharibə və rəqəmsal təbliğat vasitəsilə bütün regionlarda sabitliyi pozmaq, beynəlxalq hərbi müdaxilələr etmək və global gündəmi manipulyasiya etmək qabiliyyətini nümayiş etdiriblər. Bu aktorlar tək-cə dövlətlərin ərazi bütövlüyünə deyil, həm də beynəlxalq hüququn normativ çərçivələrinə və münaqişələrin həllinə meydan oxuyurlar (Cronin, 2006).

Paralel olaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) kimi beynəlxalq təşkilatlar müəyyən sahələrdə formal səlahiyyətlərə malik olan institusionallaşmış qeyri-dövlət aktorları kimi xidmət edirlər. Onlar əməkdaşlığa kömək edir, normalar müəyyən edir və beynəlxalq qaydalara riayət olunmasına nəzarət edir. Məsələn, ÜST bütün tənqidlərə baxmayaraq COVID-19 pandemiyasına global reaksiyanın əlaqələndirilməsində mərkəzi rol oynadı, ÜTT isə ticarət mübahisələrində vasitəçilik edir və beynəlxalq ticarəti tənzimləyir. Quruluş baxımından hökumətlərarası olmasına baxmayaraq, onların bürokratik muxtariyyəti və texniki təcrübəsi çox vaxt ayrı-ayrı üzv dövlətlərdən asılı olmayaraq milli siyasətin formalaşmasına təsir göstərməyə imkan verir. Bu qeyri-dövlət aktorlarının artan iştirakı və nüfuzunun dövlət suverenliyi və siyasətinin qurulması nöqteyi-nəzərindən ciddi təsirləri yaranır. Proseslərin gedişi onu göstərir ki, dövlətlər getdikcə daha çox səlahiyyətləri bölüşmə-

li, müxtəlif aktorlarla danışıqlar aparmalı və ənənəvi sərhədlərdən kənarda fəaliyyət göstərən transmilli şəbəkələrə uyğunlaşmalıdırlar. Bəziləri bunu suverenliyin zəifləməsi kimi qiymətləndirsə də, digərləri bunun bir-birinə bağlı dünyada idarəetmənin zəruri təkamülünü əks etdirdiyini iddia edir. Rosenaunun (2002) təklif etdiyi kimi, hakimiyyət həm qlobal, həm də daxili kontekstlərdə qanuniliyin və hesabatlılığın yeni formalarını tələb edən daha qeyri-mərkəzləşdirilmiş və çoxqatlı olur. (Rosenau, 2002, s. 2). Yekun olaraq qeyd edək ki, qeyri-dövlət aktorlarının yüksəlişi dünya siyasətinin mənzərəsini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi. Onların artan təsiri müasir idarəetmənin mürəkkəbliyini və dövlətlərin daha plüralist və tez-tez mübahisəli beynəlxalq sistemdə naviqasiya etmək ehtiyacını vurğulayır.

Texnologiya və İnformasiya Müharibəsi

Rəqəmsal əsrdə texnologiya müasir dünya siyasətinin formalaşmasında mərkəzi elementə çevrilmişdir. Kibertəhlükəsizlik təhdidlərindən süni intellektə qədər siyasi mənzərə getdikcə milli sərhədləri aşan və ənənəvi idarəetmə üsullarına meydan oxuyan informasiya texnologiyalarının təsiri altına düşür. İnformasiya müharibəsi və rəqəmsal vasitələrin yüksəlişi gücün qlobal miqyasda necə proqnozlaşdırıldığını və saxlanmasını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirərək, yeni münaqişə, təsir və nəzarət sahələrini təqdim etdi. Kibertəhlükəsizlik təhdidləri və rəqəmsal casusluq milli və beynəlxalq təhlükəsizlik üçün artan narahatlığı təmsil edir. 2007-ci ildə Estoniyaya hücum, İranın nüvə proqramını hədəf alan Stuxnet virusu və Çin, Rusiya və Şimali Koreya ilə əlaqəli qruplara aid edilən daha yeni hücumlar kimi dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən kiberhücumlar rəqəmsal vasitələrin kritik infrastrukturunu pozmaq, həssas məlumatları oğurlamaq və dövləti pozmaq qabiliyyətini nümayiş etdirib. Adi müharibədən fərqli olaraq, kiber münaqişələr çox vaxt gizli, inkar edilə bilən və davamlı xarakter daşıyır. Bu, həmçinin, onları beynəlxalq münasibətlərdə asimmetrik güc proyeksiyası üçün əlverişli vasitəyə çevirir. Sosial media platformaları kütləvi auditoriya ilə birbaşa əlaqə yaratmaq və ictimai diskursun dinamikasını dəyişdirməklə siyasi ünsiyyətdə daha bir inqilab etdi. Bu platformalar "ərəb baharın"da göründüyü kimi demokratik iştirak və sosial səfərbərliyi təşviq edə bilsə də, onlar həm də manipulyasiya, dezinformasiya və xarici müdaxilə üçün vasitəyə çevri-

liblər. Məsələn, 2016-cı il ABŞ prezident seçkiləri zamanı xarici aktorlar yanlış məlumat yaymaq və seçicilər arasında parçalanma yaratmaq üçün Facebook və Twitter-dən istifadə etdilər (Howard et al., 2018, s.12). Bu cür fəaliyyətlər nəinki demokratik təsisatlara inamı azaldır, həm də ifadə azadlığını qoruyarkən rəqəmsal məkanları tənzimləmək səylərini çətinləşdirir.

Süni intellektin (AI) və məlumat analitikası texnologiyalarının sürətli inkişafı idarəetmə və nəzarətə yeni ölçü əlavə edir. Hökumətlər ictimai xidmətlər, immiqrasiya və milli təhlükəsizlik kimi sahələrdə proqnozlaşdırıcı polislik, sosial kredit skoringi və qərar qəbulətmə prosesləri üçün süni intellekt sistemlərinə daha çox etibar edirlər (Feldstein, 2019). Bu alətlər səmərəliliyi və cavabdehliyi artırma bilsə də, məxfilik, hesabatlılıq və potensial sui-istifadə ilə bağlı etik narahatlıqları da artırır. Avtoritar rejimlərdə, Çinin Sincanda üz tanıma, dissidentləri izləmək və əhaliyə nəzarət etmək üçün süni intellektlə işləyən nəzarət texnologiyalarından istifadə edilmişdir (Creemers, 2020, s.2).

Texnologiya və siyasətin kəsişməsi rəqəmsal infrastruktur və məlumat axınlarına nəzarətin strateji aktivə çevrildiyi informasiyalaşdırılmış idarəetməyə doğru daha geniş tendensiyanın olduğunu göstərir. İndi dövlətlər təkcə ərazi və hərbi güc üzərində deyil, həm də rəqəmsal üstünlük, texnoloji standartlar və qlobal informasiya şəbəkələrinə çıxış üzərində rəqabət aparırlar. Nəticə etibarilə, geosiyasi mənzərə getdikcə rəqəmsal sferada kiber üstünlük və tənzimləyici təsir uğrunda mübarizə ilə müşayiət edilir. Xülasə olaraq qeyd edilə bilər ki, texnologiya və informasiya müharibəsi qlobal siyasətin mexanikasını dəyişdirdi. Kiber təhdidlər artdıqca, sosial media seçkilərə təsir etdikcə və süni intellekt idarəetməni yenidən formalaşdırdıqca, siyasi aktorlar adi diplomatik və təhlükəsizlik paradigmalarına meydan oxuyan yeni münaqişə və nəzarət formalarına uyğunlaşmalıdırlar.

Demokratiyaya Çağırışlar və Populizmin yüksəlişi

Bir vaxtlar "soyuq müharibə"dən sonra siyasi inkişafın qaçılmaz son nöqtəsi hesab edilən demokratiya indi bütün dünyada mühüm problemlərlə üzləşir. Demokratik geri çəkilmə, avtoritar rejimlərin dirçəlməsi, populist hərəkatların yüksəlişi və dezinformasiyanın yayılması qlobal siyasi mənzərəni

yenidən formalaşdırır və liberal idarəetmə və beynəlxalq əməkdaşlığın çoxdan formalaşmış normalarını sarsıdır. Demokratik geri çəkilmə - demokratik təsisatların, normaların və təcrübələrin tədricən aşınması - hətta əvvəllər sabit demokratiya hesab edilən ölkələrdə belə, son illərdə getdikcə daha çox nəzərə çarpır. Macarıstan, Polşa, Türkiyə və Braziliya kimi ölkələrin hökumətləri məhkəmə müstəqilliyini zəiflətmək, mətbuat azadlığını məhdudlaşdırmaq və icra hakimiyyətini konsolidasiya etməkdə tənqid olunur. Bu hərəkətlər çox vaxt demokratik legitimlik pərdəsi altında baş verir, qeyri-demokratik islahatlara haqq qazandırmaq üçün seçkilərdə qələbələrdən istifadə edirlər. Eyni zamanda, Çin, Rusiya və başqa yerlərdəki avtoritar rejimlər təkcə daxili nəzarəti gücləndirmir, həm də liberal demokratik nizama meydan oxuyan alternativ idarəetmə modellərini təşviq edir (Diamond, 2019, s.151-152).

Populist hərəkətlərin artması qlobal siyasəti daha da mürəkkəbləşdirib. Tipik olaraq anti-elitist ritorika, millətçi əhval-ruhiyyə və liderlərin birbaşa "xalqa" müraciəti ilə xarakterizə olunan populizm müxtəlif siyasi sistemlərdə cazibə qazanmışdır. Populist liderlər çox vaxt beynəlxalq institutları və sazişləri milli suverenliyə təhdid kimi qələmə verir, çoxtərəfli əməkdaşlığa xələl gətirir. Məsələn, ABŞ prezidenti Donald Trampın "Birinci Amerika" doktrinası bir neçə beynəlxalq müqavilədən çıxmağa səbəb oldu, Brexit isə Birləşmiş Krallıqda oxşar hissləri əks etdirdi (Inglehart & Norris, 2017). Bu hərəkətlər tez-tez Avropa İttifaqı, NATO və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi qurumları zəiflədərək qlobal əməkdaşlıqdan daha çox daxili gündəmə üstünlük verir. Bunlara təkan verən əsas amil dezinformasiya və seçki müdaxiləsinin, xüsusən də rəqəmsal platformalar vasitəsilə yayılmasıdır. Sosial media ictimai rəyi manipulyasiya etmək üçün güclü alətə çevrilib və bu çox vaxt yalan və ya çaşdırıcı məlumatların qəsdən yayılması ilə müşayiət edilir. Həm dövlət, həm də qeyri-dövlət subyektləri seçkiləri dəyişmək, cəmiyyətləri qütbləşdirmək və demokratik prosesləri gözdən salmaq üçün dezinformasiya kampaniyalarından istifadə ediblər. Dezinformasiya təkcə ictimai etimadı sarsıtmır, həm də populist hekayələr və antidemokratik əhval-ruhiyyə üçün münbit zəmin yaradır. Demokratik normaların zəifləməsi, millətçi populizmin yüksəlişi və faktlara əsaslanan ictimai diskursun aşınması beynəlxalq əməkdaşlığın, insan hüquqlarının və qaydalara əsas-

lanan idarəçiliyin əsaslarına meydan oxuyur. Bu çağırışların həlli demokratik təsisatların gücləndirilməsi, media savadlılığının təşviqi, həm daxili, həm də qlobal siyasi arenalarda şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinin dəstəklənməsi üçün əlaqələndirilmiş səyləri tələb edir.

Nəticə

Müasir dünya siyasətinin mənzərəsi mürəkkəblilik, desentralizasiya və yeni hakimiyyət formaları ilə əlamətdar olan dərin transformasiyadan keçir. ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi birqütblü hökmranlıq dövrü getdikcə öz yerini Çin, Hindistan və Avropa İttifaqı kimi inkişaf etməkdə olan güclərin qlobal səhnədə öz təsirlərini artırdığı çoxqütblü sistemə verir. Güclər balansındakı bu dəyişiklik diplomatiya, rəqabət və qlobal idarəçilikdə yeni dinamika gətirir. Eyni zamanda, qloballaşma, ortaq ətraf mühit və sağlamlıq problemləri və bir-biri ilə əlaqəli iqtisadiyyatlar tərəfindən idarə olunan dövlətlərin artan qarşılıqlı asılılığı daha sıx əməkdaşlıq tələb edir. Bununla belə, bu əməkdaşlığa ehtiyac tez-tez canlanan millətçilik və strateji rəqabətlə toqquşur, integrasiya və suverenlik arasında gərginlik yaradır.

Bu mürəkkəbliyə qeyri-dövlət aktorlarının genişlənmiş rolu əlavə olunur. Çoxmillətli korporasiyalar, QHT-lər, beynəlxalq təşkilatlar və hətta terrorçu qruplar artıq dünya siyasətini formalaşdırır, ictimai müzakirələrə təsir edir və dövlətlərin müstəsna səlahiyyətinə meydan oxuyurlar. Onların artan iştirakı hesabatlılıq, legitimlik və dövlət mərkəzli beynəlxalq münasibətlərin gələcəyi ilə bağlı kritik suallar doğurur. Üstəlik, texnologiya və informasiya müharibəsi siyasi hakimiyyətə yeni ölçü gətirdi. Kiberhücumlara, dezinformasiya kampaniyalarına və süni intellektin strateji istifadəsi münaqişə və nəzarəti yenidən müəyyənləşdirir. Dövlətlər və qeyri-dövlət subyektləri təhlükəsizlik, məxfilik və demokratik bütövlük üçün vacib element olan rəqəmsal üstünlük uğrunda rəqabət aparır.

Populizmin yüksəlişi və demokratik geri çəkilmə qlobal sabitliyə qarşı ən aktual problemlərdən birini ortaya çıxardır. Populist liderlər çoxtərəfli institutları sarsıtdıqca və millətçi əhval-ruhiyyəni gücləndirdikcə, liberal demokratik dəyərlər üzərində qurulan beynəlxalq nizam getdikcə kövrəkləşir. Geniş yayılmış dezinformasiya və xarici seçki müdaxiləsi ilə birlikdə bu hadisələr ictimai inamı azaldır və demokratik institutları zəiflədir. Bu tendensiyalar əhə-

miyyətli problemlər yaratsa da, beynəlxalq əməkdaşlığı yenidən düşünmək və yenidən dizayn etmək, idarəetmə modellərini müasir çağırışlara uyğunlaşdırmaq və daha inklüziv, davamlı institutlar qurmaq üçün imkanlar təklif edir. Bu xüsusiyyətləri başa düşmək 21-ci əsrin siyasi reallıqlarını istiqamətləndirmək və formalaşdırmaq istəyən alimlər, siyasətçilər və dünya vətəndaşları üçün vacibdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Diamond, L. (2019). Facing Up to the Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 141–155. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>
2. Inglehart, R., & Norris, P. (2017). Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. *Perspectives on Politics*, 15(2), 443–454. <https://doi.org/10.1017/S1537592717000111>
3. Creemers, R. (2020). China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3175792>
4. Feldstein, S. (2019). The Global Expansion of AI Surveillance. *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/2019/09/17/global-expansion-of-ai-surveillance-pub-79847>
5. Howard, P. N., Ganesh, B., Liotsiou, D., Kelly, J., & François, C. (2018). The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012-2018. *Computational Propaganda Research Project*. <https://comprop.oii.ox.ac.uk/research/ira-political-polarization/>
6. Harris, J. (2005). Emerging Third World powers: China, India and Brazil. *Race & Class*, 46(3), 7–27. <https://doi.org/10.1177/0306396805050014>
7. Dickson, Monday. (2019). From Unipolarity to Multipolarity: Interrogating the Shifts in Global Power Structure in the 21st Century. *Studies in Politics and Society*; Volume 8, Number 1&2, Dec., 2019.
8. Müller-Kraenner, S. (2008). China's and India's emerging energy foreign policy (Discussion Paper 15/2008). *Deutsches Institut für Entwicklungspolitik*. https://www.ecologic.eu/sites/default/files/publication/2024/mueller-kraenner-08_chinas_indias_energy_foreign_policy.pdf
9. William A. Callahan, 'History, Tradition and the China Dream: Socialist Modernization in the World of Great Harmony' *Journal of Contemporary China*, 24:96 (2015): 983-1001.
10. Keukeleire, S., & Delreux, T. (2014). *The Foreign Policy of the European Union* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
11. Pant, H. V. (2020). India's foreign policy and the Quad: Building strategic linkages. *International Affairs*, 96(4), 1049–1066. <https://doi.org/10.1093/ia/iiaa103>
12. Walt, S. M. (2018). The hell of good intentions: America's foreign policy elite and the decline of U.S. primacy. *Farrar, Straus and Giroux*.
13. Cronin, A. K. (2006). How al-Qaida Ends: The Decline and Demise of Terrorist Groups. *International Security*, 31(1), 7–48. <https://doi.org/10.1162/isec.2006.31.1.7>
14. Rosenau, J. N. (2002). Governance in a Globalizing World. In J. N. Rosenau & E. O. Czempiel (Eds.), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics* (pp. 1–29). Cambridge University Press.
15. Scherer, A. G., & Palazzo, G. (2011). The New Political Role of Business in a Globalized World: A Review of a New Perspective on CSR and Its Implications for the Firm, Governance, and Democracy. *Journal of Management Studies*, 48(4), 899–931. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00950.x>

XÜLASƏ

Bu məqalə birqütblü qlobal nizamdan çoxqütblü qlobal nizamə keçidi, qlobal qarşılıqlı asılılıq və dövlət suverenliyi arasındakı gərginliyi və qeyri-dövlət aktorlarının artan təsirini vurğulayaraq müasir dünya siyasətinin müəyyən edici xüsusiyyətlərini araşdırır. Məqalə, texnologiya və informasiya müharibəsinin münaqişənin və idarəçiliyin mahiyyətini necə dəyişdirdiyini, populizmin artması və demokratik geri çəkilmənin beynəlxalq əməkdaşlığa və demokratik normaları necə təhdid etdiyini araşdırır. Yaranan güc dinamikasının, rəqəmsal transformasiyanın və liberal demokratik dəyərlərin aşınması kimi mövzuları ələ alaraq məqalə XXI əsrdə dəyişən siyasi mənzərənin hərtərəfli icmalını təqdim edir. Eyni zamanda, adaptiv idarəçiliyə, daha güclü institutlara və qlobal mürəkkəb məsələləri həll etmək üçün çoxtərəfli yeni öhdəliyə olan ehtiyacı vurğulayır.

Açar sözlər: *çoxqütblülük, qeyri-dövlət aktorları, informasiya müharibəsi, populizm, demokratik geriləmə*

Characteristic features of modern world politics

SUMMARY

This paper explores the defining characteristics of modern world politics, emphasizing the transition from a unipolar to a multipolar global order, the tension between global interdependence and state sovereignty, and the increasing influence of non-state actors. It examines how technology and information warfare have reshaped the nature of conflict and governance, and how the rise of populism and democratic backsliding threaten international cooperation and democratic norms. Through an analysis of emerging power dynamics, digital transformations, and the erosion of liberal democratic values, the paper provides a comprehensive overview of the evolving political landscape in the XXI century. It highlights the need for adaptive governance, stronger institutions, and renewed commitment to multilateralism to address the complexities of global affairs.

Keywords: *multipolarity, non-state actors, information warfare, populism, democratic backsliding*

Характерные черты современной мировой политики

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются определяющие характеристики современной мировой политики, подчеркивая переход от однополярного к многополярному мировому порядку, напряженность между глобальной взаимозависимостью и государственным суверенитетом и растущее влияние негосударственных субъектов. В ней рассматривается, как технологии и информационная война изменили характер конфликта и управления, и как рост популизма и откат демократии угрожают международному сотрудничеству и демократическим нормам. С помощью анализа новой динамики власти, цифровых преобразований и эрозии либерально-демократических ценностей в статье представлен всесторонний обзор развивающегося политического ландшафта в XXI веке. В ней подчеркивается

необходимость адаптивного управления, более сильных институтов и возобновленной приверженности многосторонности для решения сложных мировых проблем.

Ключевые слова: *многополярность, негосударственные субъекты, информационная война, популизм, откат демократии.*